

MOJ TITO

*Splitsko pitanje i posledice – O Dobroj godini i Velikim boginjcima – Tito, moj komšija
– Isterivač đavola – Nihilist – Smrti*

1/ Splitsko pitanje i posledice

Za Josipa Broza Tita sam, svakako, morao znati oduvek. Rođen sam 1965. godine; stvari su, tada, naprosto bile takve. Ali kad prebiram po pamćenju za momentom u kojem je začeto moje istinsko zanimanje za njega, u svesti mi se neizostavno vrti pitanje koje sam u sedmoj godini života – jednog toplog, prolećnog dana 1972. godine – postavio majci, za ručkom po povratku iz škole.

“Mama, ko će doći na Titovo mesto kada on ode”, zanimalo me je. Hteo sam, za pravo, da kažem “kada on *umre*”, ali se nisam usudio. Bila je to jedna od onih stvari koje se, u to vreme, nisu izgovarale naglas.

Pa ipak, moje pitanje nikako nije bilo bez osnova. Te godine doselili smo se u Split gde je otac, kao mornarički oficir, prekomandovan iz Pule u kojoj smo se moja dve i po godine starija sestra i ja rodili i živeli, sve do tada. Bilo je to vreme Titovih kontinuiranih i dubokih političkih kriza. Maspok, koji je protekle godine bio u punom zamahu, ove je već bio prošlost, ali je tu, u Dalmaciji, za razliku od Istre, tenzija i dalje bila stvarna. Vojska je bila u punoj pripravnosti, a kako smo mi živeli u vojnom naselju Blatine, nešto od svega toga moralo se prelitati i do mene.

Međutim, saslušavši me pažljivo, majka se samo blago nasmešila; nije dozvolila da je moje pitanje uplaši ili zbuni svojom nenameravanom heretičnošću. Zamislila se na trenutak, pa kratko i pravoverno uzvratila: “Edvard Kardelj.”

Neobično ime, koje sam tada čuo po prvi put, ostavilo je na mene ogroman utisak – “Ed-ward-Kar-delj”, mrmljao sam u sebi, kako bih bio siguran da ću ga zapamtiti, “Ed-ward-Kar-delj...” – a saznanje da postoji neko toliko bitan da može da nasledi Tita, samom Titu je nepovratno oduzelo veliki deo moći, i on se naglo srozao u mojim očima. Čak je i naslednikovo ime, tako “kraljevsko” kakvim sam ga doživio začuvši ga po prvi put, odavalo izvesnu prednost u odnosu na krajnje pučki kvalitet Titovog imena, *Josip Broz*. (Sa druge strane, Kardelj nikada nije imao prominentan nadimak poput Titovog, ali meni se čak i to tada činilo više kao prednost nego kao mana.)

“Ali, naravno, Tito neće nigde otići, ne znam samo odakle ti takve ideje”, nastavila je majka tonom koji mi je poručivao: *sve će, videćeš, biti u redu*, mada je, takođe, mogao i da znači: *dosta glupih pitanja, jedi tu supu sada*. Moja majka je oduvek bila šampion neodredljivosti.

A meni je, najiskrenije, bilo potpuno svejedno. Tito je, sada sam to dobro znao, bio prolazna pojava, baš kao i sve drugo na ovom svetu. Slegnuo sam ramenima, stoga, i srknuo supu, ali – bila je već mlaka.

Potpuno u skladu sa mojim novim saznanjem.

2/ O Dobroj godini i Velikim boginjama

Svet je, uostalom, te sedamdeset druge, bio pun daleko zanimljivijih stvari. Bila je to dobra godina: na Blatinama su se pojavili prvi televizori u boji, dečak iz susedne zgrade, čiji su roditelji već kupili najnoviji model kolor-televizora “Gorenje”, naglo je porastao u mojim očima, otac i majka su, po sestrinoj i mojoj molbi, odlučili da televizor u boji ne spada u naše trenutne prioritete, i nas dvoje smo tugovali neko vreme, ali smo, bez obzira na to, te godine svakako živeli daleko udobnije nego pre, u potpuno novom, prostanom, modernom i funkcionalnom stanu na šestom spratu blistavog solitera, jednog od onih koji su na Blatinama ranih sedamdesetih nicali kao pečurke, a i finansijski smo stajali znatno bolje nego u Puli, jer se, zahvaljujući očevom unapređenju, prekomandi, ali i toj krizi sa Maspokom tokom koje se vojska čvrsto i nepokolebljivo držala svog vrhovnog komandanta, njegova plata praktično udvostručila. Iz Splita ga pamtim kao prisutnog, raspoloženog i prilično zainteresovanog za sestru i mene. Često nam je kupovao različite poklone (od svih, najdraži mi je bio onaj kaiš od tvrde, štavljene kože na čijoj je velikoj kopči bio ugraviran pravi kolt u visokorealističnom maniru), ali, daleko važnije sada mi se čini to što smo tu, u Splitu, oca viđali redovnije nego u Puli. Nisam sasvim siguran da me sećanje ne vara, ali kao da je on gotovo svaki put bio sa nama kada bismo odlazili u naše redovne nedeljne ture: najpre u restoran, i to najčešće kolima, negde van grada, pa potom u bioskop (*Taj ljudi, ljudi auto* i *Žandarm na izletu* bili su moji omiljeni filmovi te godine) a onda na kolače ili sladoled. Potom bi usledila večernja šetnja rivom pre odlaska kući, a taj specifičan nedeljni, i što se mene tiče karakteristično splitski umor od najčistijeg hedonizma, koji sam osećao po povratku u stan, pamtim do dana današnjeg kao verovatno najsladi umor u životu.

Upravo u to idilično vreme izbila je čuvena epidemija velikih boginja u Beogradu. Delom šokiran delom opčinjen, posmatrao sam svet oko sebe, koji sam do tada smatrao za stabilan i nepromenjiv, kako bruji i podrhtava prolazeći kroz sve faze suočavanja sa strahovitom bolešću. Jedno vreme nije se pričalo ni o čemu drugom izuzev o epidemiji: *variola vera* šaputali su ljudi, i sve se u tom šapatu jasno razabiralo, sva njihova briga i sav strah, *variola vera*, bila je to nova reč za mene pa sam je šaputao i sâm, već dovoljno velik da razumem da bi daleko bolje bilo da nikada nisam ni morao da je naučim. Organizovana su masovna pelcovanja, dok su novine i časopisi neko vreme bili ispunjeni zastrašujućim fotografijama obolelih, čijih se lica i tela prekrivenih krupnim crnim krostama i danas sećam sa užasom i tugom. Pa ipak, bio je to neverovatan poligon za dečiju maštu, i svi moji prijatelji, uključujući i mene, bili su naprosto opsednuti “Velikim boginjama”, kako smo nazivali nesrećne obolele, kad bismo ih, za potrebe igre, sebično preobražavali u zle zombije.

U takvom stanju duha, malo je prostora ostajalo za kreativno bavljenje Titom. Njega su nam ionako redovno servirali u školi, u višestrukim dnevnim dozama i na obaveznom zlatnom poslužavniku.

3/ *Tito, moj komšija*

Pa ipak, da je Tita nemoguće zadugo držati na rubu interesovanja uvideo sam već u leto te iste godine, kada smo se iz Splita (gde smo proveli desetak kratkih ali prilično intenzivnih meseci) preselili u Beograd. Budući da smo dobili dvoiposoban stan na prvom spratu vojne zgrade u samom srcu Dedinja, on se, prirodom stvari, ponovo našao sasvim blizu samog žarišta moje pažnje. Postali smo, takoreći, komšije. Osnovna škola "22. decembar", koju sam pohađao počev od drugog razreda, bila je, na izvestan način, posebna među školama. Zahvaljujući relativnoj blizini Titovoj kući u Užičkoj ulici kao i Belom dvoru na samom vrhu Bulevara oktobarske revolucije (a najveći deo njegovog privatnog i političkog života u Beogradu odvijao se upravo između te dve tačke) često smo, i sa velikim zadovoljstvom, gubili časove kako bi, u koloni dva po dva, sa titovkama na glavama, pionirskim maramama oko vrata i papirnim zastavicama u rukama, bivali sprovedeni do trga kod Železničke bolnice ili poređani uzduž Bulevara oktobarske revolucije, kako bi obezbedili simpatičnu i veselu gomilu za Tita i već nekog od živopisnih državnika koji su ga redovno posećivali. Zastavice smo sakupljali, moja kolekcija se u međuvremenu rasula, ali sam sasvim siguran da ih neko i dalje pažljivo čuva. Učestvovali smo i na sletovima za 25. maj, redovno, iz godine u godinu, u onim neobičnim koreografijama o kojima su od nas – učesnika u raznobojnim trikoima – mnogo više znali oni koji su ih pratili sa stadionskih tribina, ili na tv-u, a najbolje, naravno, Tito koji je besramno uživao u tom pompeznom samoveličanju, udobno zavaljen u svojoj svečanoj loži.

Jednom prilikom, moralo je to biti 1974. godine, odveli su nas ispred same Titove kuće u Užičkoj ulici, uz objašnjenje da ga treba ispratiti na jedan od njegovih protokolarnih majskih reizbora. Tamo su nas rasporedili uzduž uzanog pločnika, tačno preko puta duge metalne kapije sa čije su obe strane mirovala dvojica gardista u svečanim uniformama, sa zlatnim širitima i belim rukavicama. Pionirski predvodnici su nam tada podelili zastavice a naš žagor je zamro u trenu kada se kapija bešumno otvorila. Gardiste je to navelo da se ukrute u mestu, a pred nama se ukazao prizor dvojice svečano odevenih motorista sa snežnobelim kacigama na jednakim *HarleyDavidson* motorima, između kojih se kretalo neverovatno veliko, crno vozilo otvorenog krova. Očarani i zaslepljeni, tek smo koji sekund kasnije, iza uniformisanog vozača sa šapkom na glavi, uspeli da razaberemo Tita i Jovanku, udobno smeštene na kožnim sedištim. On je bio odeven u ekstravagantnu uniformu pastelnih boja koju kao da je kreirao Iv Sen Loran; ona u elegantan liht-plavi kostim jednostavnih linija, sa šeširom istovetne boje čvrsto nataknutim na vrhu njene famozne punde. U gomili kojom sam bio okružen tog se časa osetilo snažno strujanje, a kad nas je Tito pogledao i mahnuo nam, u čemu mu se već sledećeg trenutka pridružila i Jovanka, nešto kao da je puklo među nama.

Bilo je to poput lavine ili stampeda: potrčali smo prema vozilu, prema Titu, nas stotinak, zahvaćeni tim snažnim talasom kolektivnog oduševljenja. Haos, koji niko nije mogao da predvidi, pa ni da spreči, dogodio se u trenu. Naši nastavnici – i sami opčinjeni tolikom blizinom Tita da su mogli da prebroje ondulirane narandžaste lokne na njegovom temenu – nisu učinili ništa da nas zaustave. Kada smo okružili vozilo, koje se ukopalo u mestu, gardisti na motorima (koji su jedva održali ravnotežu) i stražari (čija je jedina dužnost bila da stoje nepokretni) našli su se potpuno zatečeni ovako neočekivanim razvojem situacije. Mada ne i Tito i Jovanka. Zadovoljno se smešeći, pružali su nam ruke, blagonakloni prema nama onako kako samo bogovi umeju da budu.

Plutajući u gomili koja se naprosto valjala oko automobila, stiskao sam svoje zastavice u jednoj ruci, dok sam drugom nastojao da dosegnem Titovu šaku. Sećam se kože na njegovoj nadlanici koja je, sparušena i isprskana staračkim mrljama, provirivala između ruba rukavice i besprekorno uštirkanog rukava sa manšetnama. Kada sam konačno dosegao njegovu ruku, prste sam položio upravo na to mesto. Titova koža je bila neprijatno suva, ni topla ni hladna, kao impregnirana. Stresao sam se od iznenadnog gađenja, ali prste nisam pomerio. Ako sam već tu, rezonovao sam, onda hoću kontakt sa pravim Titom, pa makar i neprijatan, a ne sa bezličnom teksturom njegove rukavice.

A kada sam, kasnije istog dana, prepričavajući taj doživljaj pred roditeljima i sestrom, dodao i izmišljeni dijalog koji se, navodno, odvio između Tita i mene (slagao sam da me je pitao kako se zovem i u koju školu idem), oni su spremno poverovali u tu priču. Zadovoljno su se osmehivali. Ne, moja nuklearna porodica, u to vreme, zaista nije imala ništa protiv Tita, baš ništa protiv čitavog tog samoupravno-socijalističkog načina života. Nisam, tako, ni ja. Bio sam ponosan i opčinjen, imao sam svoju priču o Titu koja je bila delom istina delom laž, ali nije me bilo briga, bila je *moja*, i to mi se činilo kao više nego dovoljno. Bio sam slep. Nisam uviđao da sam naseo na famu – ali to je nešto što mnogi nikada ne uvide.

4/ Isterivač đavola

Osećaj obožavanja koji me je obuzeo tada, pred sam kraj trećeg razreda osnovne škole, bio je tako intenzivan, tako težak, i lepljiv poput vilinskog praha, da je trebalo da prođe neko vreme dok ga se nisam u potpunosti otresao. Zato i nije čudno što je za tom, možda kratkotrajnom, ali zato izuzetno burnom i slepom idolatrijom, usledio nagli porast negativnih emocija prema Titu. Uživanje koje sam destilovao iz škakljive mogućnosti da budem zloban, čak nemilosrdan, prema njemu, bilo je ogromno, ali ipak nije moglo da zamaskira činjenicu da je taj moj novostečeni nihilizam bio jednako slabo zasnovan na racionalnim, ili barem meni samo razumljivim razlozima, koliko i bezuslovno obožavanje koje mu je prethodilo. Prošlo je još puno vremena dok nisam shvatio da sam ga odabrao kao vrhunskog predstavnika svih ličnosti koje sam doživljavao kao uzurpatore mog detinjstva, svih tih figura od neborivog autoriteta, školskih tetkica i domara, nastavnika i psihologa, lekara, zubara, kasirki iz samoposluge, komšija, pa i roditelja, svih visokih zidova, dakle, kojima je tužno ispregrađivan beskraj moje potencijalne slobode, koji sam naprosto *morao* da ponovo osvojim. (Tako je otpočela moja borba.)

Jedna od stvari koje su me najviše fascinirale te 1974, pa i tokom sledeće 1975. godine, svakako su bile one, gotovo svakodnevne, vesti o filmu *Exorcist* na čijim je bioskopskim predstavama u Americi redovno dežurala hitna pomoć zbog pojave masovnog one-sevešćivanja od straha kod publike. Isto će se ponoviti i kod nas, doduše nekoliko godina potom, kada film konačno stigne i u jugoslovenske dvorane, pod nazivom *Isterivač đavola*. A kada sam u školu doneo isečak iz Ilustrovane Politike na kojem se nalazila crno-bela fotografija stravično iskeženog lica one, đavolom opsednute devojčice, i pokazao ga Peci, svom najboljem drugu u to vreme, on je takođe bio fasciniran. Ne skidajući pogled sa njenih užarenih očiju i iskeženih, balavih čeljusti, predložio je da sliku zalepimo sa druge strane Titovog portreta koji je zauzimao centralno mesto na razrednom panou. Pristao sam, uz osmeh. Sama pomisao da na poledinu odlučnog Titovog lika zalepimo jedno sasvim drugačije lice, do neprepoznatljivosti unakaženo zlom (to najužasnije lice koje je bioskopska publika ikada imala priliku da upozna) izazivala je u nama salve glasnog, pakosnog smeha. Stoga smo se zadržali u učionici tokom velikog odmora kako bi svoju nameru sprovedli u delo, a našoj histeričnoj sreći naprosto nije bilo kraja kada smo, po povratku ostale dece sa odmora, shvatili da devojčice, sve do jedne, vrište i beže pravo u ženski toalet kada im otkrijemo kakvo se neprijatno iznenađenje nalazi sa druge strane portreta voljenog sina svih naših naroda i narodnosti.

Eto koliko je jalov bio taj moj rani nihilizam!

5/ "Nihilist"

"The boy looked at Johnny/ Johnny wanted to run/ But the movie kept moving as planned."

Patti Smith, 'Horses', 1975.

1977. moje odrastanje ušlo je u kritičnu fazu. Te godine počeo sam energično da se migoljim iz već okraćale košuljice svog detinjstva. Bio sam dvanaestogodišnjak, zreo za promenu, otvoren prema svemu, spreman da se fasciniram. Gledao sam levo-desno, užurbano i sa iščekivanjem, želeo sam da verujem u nešto, voljan da prihvatim šta god prvo da naiđe. Zato smatram za elementarnu sreću što se, upravo u tom periodu mog života, pojavio pank. Ščepao sam se za njega obema rukama, istim pokretom zauvek odbacivši sve istrošene relikvije svog detinjstva, Tita među njima, pa i detinjstvo samo. I držao sam se grčevito, ne puštajući, onako kako se fudbalski navijač drži za tim kome je do groba odan, idiot za političku stranku čiji je član, izmučena, nesigurna ili preplašena duša za mogućnost spasenja kroz veru.

Ničeg erotičnijeg na čitavom svetu za mene, u to doba, nije bilo od izgleda ranih londonskih pankera. Posmatrajući prve fotografije ljudi iz te scene (gde je naprosto sevalo od belih pramenova, čudnih frizura, isplaženih jezika, zihernadlama izbušenih ušiju, noseva ili usta, puno crnog krejona oko očiju, lanaca i psećih povodaca, narukvica sa nitnama, zakrpa, kože i gume) koje su stigle do mene dosta pre same muzike, uzdisao sam u dubokom uzbuđenju. Bili su samo publika, pa ipak – zvezde nad zvezdama, svi do

jednog, potpuno ravnopravni onima na bini. Pored toga, nalazili su se na mestu dešavanja, u uzbuđljivom Londonu, dok sam ja sedeo u dosadnom Beogradu i samo čitao o svemu tome sa knedlom u grlu, provodeći sate i sate nadvijen nad loše reprodukovanim fotografijama koje sam analizirao do najsitnijih detalja, ponekad i sa očevom lupom u ruci. Jedno mi je bilo sasvim jasno od samog početka: između njih i mene, zjapio je ogroman, prazan, nepremostiv prostor. Oni su bili *punks* a ja sam mogao da budem *panker* ako tako želim, što sam prihvatio, mada svestan koliko je to već unapred bedno. Jer, ja sam se napajao sa dalekog izvora, i na veoma indirektan način, dok su oni izravno učestvovali u stvaranju nečega toliko moćnog u svojoj kreativnoj ali i samorazarajućoj suštini, da je iskorena menjalo sve oko sebe, izazivajući snažne vibracije koje su dosezale sve do mene, pa i dalje, mnogo dalje.

Moje držanje prema roditeljima je preko noći postalo hladno i drsko, moj inat jači od mene, u školi moje ocene su vremenom bivale sve niže i niže, vladanje daleko lošije nego pre, moja nezainteresovanost za sve to beskrajna. U sedmom razredu osnovne škole razumeo sam da će moje školovanje trajati upravo onoliko dugo koliko se mora i ni dan preko toga, kao i da ću svoje puteve potražiti sam. Poput krtice, već sam planirao da otpočnem sa kopanjem sopstvenog tunela.* Sve je u meni vrililo i bruhalo od velike promene kroz koju sam prolazio. Moja omiljena odeća, u to devičansko doba pankera, bila je prevelika košulja na pruge i traljavo vezana, izgužvana, stara očeva kravata, ili olinjali džemper na v-izrez sa rukavima koji su visili skoro do kolena, i ojačanjima od kože na laktovima i ramenima pričvršćenim zihernadlami, uz farmerke iscepane na kolenima i dupetu, i ofucane patike (tek kasnije će na red doći kožne jakne, mrežasti džemperi, kripers cipele, *armbands* i drugi samosvesni detalji jedne supkulture koja je prebrzo počela da parodira samu sebe). Moja kosa – do nedavno loknava i srednje dužine – sada je bila svojeručno ošišana kratko i veoma nemarno, a sećam se i da sam jedno vreme, potajno od roditelja, koristio *Pips* umesto dezodoransa.

Otac nikako nije odreađovao na tu moju naglu i korenitu promenu (pitam se šta je o svemu tome mislio), ali bi majka, kad god bi me ugledala, prevrtala očima, i nemo ali bolno uzdisala, dajući mi time na znanje koliko se duboko ne slaže sa mojim izborom garderobe i sveukupnim novim izgledom.

A ja sam baš *želeo* da budem grozan. Jer mene je pank osvojio onako kako su me nekada osvojili Veliki boginjci, ili Devoјčica opsednuta đavolom, onako kako bi mogli da me osvoje i svi drugi marginalci i čudovišta na ovom svetu, kao sušta suprotnost onoj glorifikovanoj, "čistoj" ideologiji čiji je glavni predstavnik i neumorni promoter bio upravo Josip Broz. Osvojio me je, dakle, kao Antitito, i to u svojoj najčistijoj formi.

* *Nije li, uostalom, svaki nihilist samo krtica pod zemljom? On večitro preti da će iskoreniti planinu koja se nadvija nad njim, ozbiljno tvrdi da ima misiju, čak i plan, ali zapravo ne radi ništa osobito: samo rije sopstvenu vijugavu stazu. Poput krtice, žrtvovao je vid da bi sačuavao egzistenciju, i zadovoljan je trampom. Ma šta uzvikivao, ma koliko ljut da se činio, on ne traži ništa osim slobode da se do mile volje bavi samim sobom. A ponekad čak ni to. Ponekad on, naprosto, ne traži – ništa. (D. German Gervas Diez, *El Heroe Barbado ó un Topo Subterráneo*, str. 24)*

A Titov kraj se neumitno bližio, kao da je bio direktno uslovljen upravo mojim postepenim ali upornim gubljenjem interesovanja za njegovo postojanje i sudbinu. Tih godina, ubrzano je stario i venuo. Istina, uspeo je da nadživi svog mogućeg naslednika, Kardelja, ali se, veoma brzo po toj smrti, njegovo zdravlje tako naglo pogoršalo da je smešten u bolnicu, iz koje se nikada više nije izvukao. Najsavremenija i najbolja nega stajala mu je na raspolaganju, ali se pokazalo da ništa od svega toga nije davalo rezultate. Kako je njegovo stanje bivalo sve gore, prešli su i na radikalnije metode. Odsekli su mu nogu zahvaćenu gangrenom, ne bi li ga nekako izvukli, ali bilo je već sasvim jasno da mu nema spasa. Ja svemu tome nisam posvećivao previše pažnje. *Baš me briga*, bila je moja filozofija, u to vreme, a ujedno i zgodan, jedinstven odgovor na sve. Tito umire – *pa šta?*

Pa ipak, premda se nikako ne bi moglo reći da je došla naglo, njegova smrt u proleće 1980. godine, proizvela je talas ekstatične histerije širom čitave SFRJ. Neprestano sniman kamerama iz reportažnih kola i vojnih helikoptera, Plavi voz je vijugao raznolikim predelima tadašnje, "Titove", Jugoslavije, pronoseći njegove "posmrtnne ostatke" od Ljubljane gde je izdahnuo, sve do Beograda gde će biti sahranjen, poput anđela koji sa sobom odnosi mrtvo telo Boga-heroja preminulog samo da bi vaskrsao ponovo pred onima koji u njega budu dovoljno snažno verovali baš u času te najteže sumnje, donoseći im veliku istinu o večnoj slavi, koja će im svakako pripasti ukoliko njihova vera ostane nepokolebljiva. Voz je napredovao brdima i dolinama naše domovine, a svuda na njegovom dugom putu ispraćale su ga grupe ljudi koji su, mirno, oborenih pogleda, stajali pored pruge, ili ispred svojih kuća, na poljima ili mostovima, sve dok se džinovska zmija ne bi sasvim izgubila iz vida. A kada je Titovo telo napokon stiglo u svoje odredište, u prestonicu, ogromna masa ljudi našla se na beogradskim ulicama, plačući neutešno. Isto se nastavilo i narednih dana, tokom masovnih mimohoda holom Savezne skupštine gde je kovčeg sa njegovim telom bio izložen, sve do Titove sahrane u Kući cveća, pa i nakon nje.

Tih dana smenjivali su se kiša i sunce po sasvim nepredvidivom nahodanju; bilo je pravo beogradsko proleće, prevrtljivo, podsmešljivo, nimalo zainteresovano za taj glomazni obredni ritual, ali to nije sprečilo mnoge da u njemu učestvuju, a nije ni moglo – stvar uopšte nije zavisila od ličnog izbora (izuzev ukoliko niste, poput mene, bili odlučni da izbegnete tu obavezu, bez obzira na moguće posledice) – kolektivi na svim nivoima, od škola do preduzeća, bili su zaduženi da se pobrinu za to. Tako je sačinjena jedinstvena pijeta sastavljena od čitavog kola sa socrealističkog murala: pioniri, srednjoškolci, studenti i napredna omladina, radnici sa radnicama, seljaci i seljanke, direktori, sekretarice i kafe-kuvarice, učitelji, nastavnici, profesori, kuvari, pekari, mesari i kelneri, kasirke i šankerice, umetnici takođe, pa vojska, mornarica i avijacija, čitava paleta podoficira, oficira, generala i admirala svih rodova, potom birokrate u sivim odelima, partijski funkcioneri sa značkama i širokim kravatama, čak i vrhunski strani gosti koji su u neverovatnom broju doputovali u Beograd da bi prisustvovali činu Titove sahrane – svi su se ujedinili u propisanom javnom bolu, i plakali zajedno, a njihovi jecaji dizali su se do neba, praćeni zavijajućim, odjekujućim zvukom fabričkih sirena.

Bila je to moćna masovna slika. Pa ipak, emotivno ali i fizički neupletenom vinovniku, koji je sve to posmatrao sa strane, morala je ujedno biti suluda količina očaja sa kojim su, tim upornim jecajima upućenim ka nebesima, svi ti učesnici, miste, pozivali Tita da im se javi, da im dâ *znak*, da učini *nešto*. Mada, niko im nije odgovarao. Bilo je trenutaka kada bi se buka utišala ali tada bi nastupilo osluškivanje koje se svima moralo činiti još daleko strašnije pa nije prolazilo dugo pre nego što bi jecanje i zavijanje i kukanje i lelekanje ponovo otpočeli.

Otelotvorenom i preminulom Bogu bi svakako priličilo da se pokaže u tom času, ali Tito to naprosto nije bio u stanju da izvede. Da su njegove moći nikakve i da on uopšte nije božanstvo već samo proizvod naše kolektivne neuroze, u najboljem slučaju jedna vrsta *smooth criminal*-a među diktatorima svog doba, postalo je još jasnije kada ga je, umesto bogomdanog Edvarda Kardelja, nasledilo bezlično rotirajuće sedmočlano predsedništvo. A da to posthumno razočaranje bude kompletno, čak ni ime njegovog prvog formalnog naslednika – *Cvijetin Mijatović* – nije zvučalo nimalo kraljevski.

